

Zhodnocení Nejvyššího soudu ČSSR ze dne 13.12.1989, sp. zn. Cpjf 85/89, ECLI:CZ:NS:1989:CPJF.85.1989.1

Číslo: 30/1990

Právní věta: K některým otázkám rozhodování soudů o rozvodu manželství a o úpravě výchovy a výživy nezletilých dětí pro dobu po rozvodu

Soud: Nejvyšší soud ČSSR

Datum rozhodnutí: 13.12.1989

Spisová značka: Cpjf 85/89

Číslo rozhodnutí: 30

Číslo sešitu: 6

Typ rozhodnutí: Zhodnocení

Hesla: Manželství - rozvod, Opatrovník, Přidavky na děti, Řízení před soudem, Rozhodnutí soudu, Výživné dítěte

Předpisy: 94/1963 Sb. § 24

§ 100

§ 114

§ 176 88/1968 Sb.

§ 26

§ 50

§ 60

§ 61

§ 62

§ 63

§ 64

§ 85

§ 96 99/1963 Sb. § 59

Druh: Rozhodnutí ve věcech občanskoprávních, obchodních a správních

Sbírkový text rozhodnutí:

Rodina, zvláště s nezletilými dětmi, je předmětem soustředěné pozornosti celé společnosti. Aktivita rodin a jejich jednotlivých členů může mít pozitivní vliv na rozvoj společnosti, demokracie a humanity i na aktivizaci tvůrčích sil.

Důležité místo v systému orgánů, jimiž společnost ovlivňuje manželské a rodinné vztahy a zvláště pak chrání výchovu a zájmy nezletilých dětí, zaujímají soudy, a to zejména svou rozhodovací činností. Kromě toho je jejich úkolem i předcházet narušení vztahů v rodině a využívat k tomu všechna příslušná zákonná opatření.

Nejvyšší soud ČSFR proto zařadil do plánu hlavních úkolů na rok 1989 provedení rozboru a zhodnocení aplikační praxe soudů ve věcech rozvodu manželství a úpravy výchovy a výživy nezletilých dětí pro dobu po rozvodu, jehož smyslem bylo na podkladě průzkumu, provedeného ve všech krajích federace v součinnosti s nejvyššími soudy republik, zhodnotit současný stav soudní praxe na tomto úseku a přispět ke zvýšení kvality a účinnosti práce soudů.

Bylo využito i statistických údajů ministerstev spravedlnosti České republiky a Slovenské republiky. Získané poznatky byly zpracovány počítačovou technikou Centra justiční informatiky resortu ministerstva spravedlnosti SR v Bratislavě.

I. K vývoji rozvodovosti

Rozvodovost v ČSFR se v dlouhodobém pohledu vyznačuje narůstající tendencí. Postupně roste zejména počet podávaných návrhů na rozvod manželství. Jestliže v roce 1978 bylo v celé ČSFR podáno 45 603 návrhů na rozvod (ČR - 36 502, SR - 9156), pak v roce 1988 činil počet návrhů na rozvod 52 636 (ČR - 40 207, SR - 12 429), což představuje zvýšení o 15,4 % (ČR - o 10,1 %, SR o 35,7 %). V porovnání s rokem 1970, kdy bylo v ČSFR podáno 28 172 návrhů na rozvod (ČR - 23 880, SR - 4832), činí zvýšení 83,3 % (ČR - 68,3 %, SR - 157,2 %)

Tento zvyšující se počet návrhů na rozvod manželství, který soudy nemohou zásadním způsobem ovlivňovat, má samozřejmě rozhodující vliv na celkový růst rozvodovosti. Většinou totiž, jak již bylo vícekrát konstatováno nejvyššími soudy ČSFR, ČR a SR, k podání návrhu na rozvod dochází v situaci již vážně rozvrácených vztahů mezi manžely. Smiřovací úsilí soudů při projednávání těchto návrhů v soudním řízení je proto velmi obtížné, nenalézá pochopení u rozvádějících se manželů a je většinou neúspěšné.

Přesto, jak je patrné ze statistických údajů, přináší toto úsilí určité výsledky. Zejména v posledních letech se daří snahou rozvádějících se manželů v ne zcela zanedbatelné míře eliminovat, což se projevuje v počtu zpětvzetí návrhů na rozvod, rozsudků, jimiž byly návrhy na rozvod zamítnuty, v počtu přerušení řízení o rozvod manželství a zastavených řízení po jeho přerušení (§ 111 ods. 3 o. s. ř.). V roce 1988 bylo v ČSFR z podaných návrhů (52 636) rozvedeno 38 922 manželství, což představuje 74,9 % ze všech podaných návrhů. V České republice bylo rozvedeno 30 648 manželství, tj. 76,8 % z podaných návrhů, a ve Slovenské republice 8274 manželství, tj. 67,6 % ze všech podaných návrhů.

Ze soudy nerozvedených manželství, kterých bylo v roce 1988 v ČSFR celkem 13 714 (v ČR - 9559, v SR - 4155), byly návrhy na rozvod vzaty zpět (zejména díky smiřovacímu úsilí soudů) v 9196 věcech, tj. v 17,4 % (v ČR 6415 - 15,9 %, v SR 2780 - 22,3 %) a k zastavení řízení po přerušení došlo v ČSFR v 1596 případech, tj. v 3 % (v ČR 1576 - 3,9 % v SR 20 - 0,1 %) z celkového počtu podaných návrhů na rozvod. Pravomocně zamítnuto bylo 2155 návrhů na rozvod (v ČR - 1104, v SR 1051), tj. 4,09 % z podaných návrhů (v ČR - 2,74 %, v SR - 8,45 %). K jinému skončení řízení došlo v 764 věcech (v ČR 460, v SR 304).

Z porovnání s minulými obdobími lze usuzovat na praxi a tendence v činnosti soudů. V roce 1970 bylo z podaných návrhů rozvedeno 24 947 manželství, tj. 86,9 %, což je o 12 % více než v roce 1988. Jestliže tedy sice na jedné straně dochází k neustálému zvyšování (přes některé drobné výkyvy v jednotlivých letech) počtu návrhů na rozvod, na druhé straně současně vzrostlo procento nerozvedených manželství (opět přes menší výkyvy v některých letech) a důsledku většího počtu zpětvzetí návrhů na rozvod, zamítnutých návrhů a zastavených řízení po jejich přerušení. Tato skutečnost svědčí nepochybně o určitém zvýšení úsilí soudů o záchranu narušených manželských vztahů a tedy o odpovědnějším přístupu k projednávání návrhů na rozvod, v nichž se pozitivně promítá působení řady dozorových opatření nejvyšších soudů republik a krajských soudů. Nelze

ovšem opomenout i možnost negativních změn v přístupu a postojích manželů k manželství a k rodině, spočívajících v neuváženosti i ukvapenosti snah řešit krizi manželských vztahů podáním návrhů na rozvod. Na tyto postoje manželů k řešení narušených manželských vztahů může mít vliv řada skutečností a může se na nich podílet do určité míry i nazírání na institut manželství, nedostatek znalostí a zkušeností z řešení těchto krizí, nižší pocit odpovědnosti za vytvoření optimálního výchovného prostředí pro nezletilé děti, ale i aplikační praxe soudů.

II. Stav aplikační praxe soudů ve věcech rozvodu manželství s nezletilými dětmi

Vzhledem k důležitosti stabilních manželských svazků s nezletilými dětmi, zaměřilo se hodnocení aplikační praxe soudů na rozhodování a řízení ve věcech rozvodu manželství, z nichž se narodily nezletilé děti. Statistické údaje totiž ukazují, že v roce 1988 bylo v ČSFR rozvedeno 28 185 manželství s nezletilými dětmi, tj. 72,4 % z celkového počtu rozvedených manželství (v ČR 22 142 manželství s nezletilými dětmi, tj. 72,2 % , a v SR 6043 manželství s nezletilými dětmi, tj. 73 % z celkového počtu rozvedených manželství). V roce 1970 bylo těchto manželství s nezletilými dětmi rozvedeno v ČSFR 16 638, tj. 66,6 % z celkového počtu rozvedených manželství. Z toho je zřejmé, že roste i podíl manželství s nezletilými dětmi, která končí rozvodem. Rozvod manželství se dotýká každoročně velkého množství dětí; v roce 1988 to bylo přibližně 34 022 dětí (v ČR 24 112, v SR 9907).

Protože se statisticky nesleduje, do jaké míry se na rozvodech manželství podílejí manželství uzavřená nezletilými i staršími šestnácti let s povolením soudu, byla zaměřena pozornost i na toto zjištění. Ze zkoumaného souboru věcí ve všech krajích (celkem 844 věcí) byla manželství, uzavřená ženou s povolením soudu před jejím osmnáctým rokem věku, rozvedena pouze ve 4,4 % (v ČR 4,8 %, v SR 3, 6 %). Ani v jednom ze zkoumaných případů nedošlo k rozvodu manželství, které by bylo uzavřeno nezletilým mužem starším šestnácti let s povolením soudu. Případů, kdy rozvod manželství se týkal obou manželů, kteří uzavřeli manželství jako nezletilí s povolením soudu, bylo jen 0,4 % (v ČR 0,5 %, v SR 0,0 %). Tato zjištění naznačují, že podíl nezletilých, kteří uzavřeli manželství s povolením soudu, není na rozvodech tak značný, jak se někdy dovozuje. Přesné celkové údaje ČSFR, s případným porovnáním s celkovým počtem uzavřených manželství těmito osobami, však nelze zjistit, vzhledem k tomu, že tyto údaje se statisticky neevidují.

Ustanovení § 59 - § 64 občanského soudního řádu umožňují soudu, jestliže se dozví, např. z projednávání úpravy výchovy a výživy nezletilých dětí podle ustanovení § 50 zák. o rod. nebo z různých podání, popřípadě ze žádostí o sepsání návrhů na rozvod, aby ještě před vlastním zahájením řízení o rozvod, tedy před podáním návrhu, použil vhodných prostředků, které by mohly vést k urovnání narušených manželských vztahů. Poznatky z výkonu soudního dozoru dlouhodobě ukazují, že této možnosti soudy v plné míře nevyužívají. Např. z prohlédnutých 844 spisů ve věcech rozvodu manželství s nezletilými dětmi bylo zjištěno využití uvedených prostředků jen v 1,3 % (v ČR 0,9 %, v SR 2,1 %), zatímco zbývající část připadá na věci, v nichž k opatření podle § 56 - § 64 o. s. ř. nedošlo anebo to nebylo ze spisu patrné.

Přestože postup soudu při urovnávání manželských vztahů v rámci činnosti soudu před zahájením řízení byl již v dřívější době instruktivně vyložen (srov. např. zprávu Nejvyššího soudu ČSFR, SEVT Praha 1986, str. 35 - 40), výraznější pozitivní změna u okresních (obvodních) soudů v tomto ohledu nenastala.

Ustanovení § 114 odst. 1 o. s. ř., podle něhož připraví předseda senátu jednání tak, aby bylo možné rozhodnout o věci zpravidla při jednom jednání, je soudy chápáno, jak ukazují statistické údaje a poznatky z výkonu soudního dozoru, převážně správně. Jde o obecnou zásadu, kterou v řízení o rozvod manželství, v němž převyšuje zájem společnosti na ochraně manželských vztahů a nezletilých dětí, lze použít spíše výjimečně (viz IV/1966, str. 399, Sbírky rozhodnutí a sdělení soudů ČSSR), a to

v řízení o rozvod manželství, v němž nejsou nezletilé děti. Průměrný počet jednání v řízení o rozvod manželství s nezletilými dětmi byl např. v roce 1988 - 2,3 (v ČR - 2,3, v SR - 2,4 jednání), přičemž však při prvním jednání bylo rozvedeno poměrně ještě dost manželství, a to 17,01 %, při druhém jednání 54,5 %, při třetím jednání 18,9 % a ve čtvrtém a dalších jednáních 9,6 %.

Soudy ovšem někdy ve snaze vyhovět požadavku, aby manželství s nezletilými dětmi se nerozváděla při prvním jednání, postupují stereotypně, bez důkladného proniknutí do konkrétní individuální situace rozvádějících se manželů, jednání odročují bez podrobného rozebrání situace s manžely a bez doporučení k urovnání narušených vztahů s případným využitím součinnosti společenských organizací nebo manželských a předmanželských poraden, ale pak zpravidla při druhém jednání manželství rozvedou. Správně poukázal na formální přístup soudů v takových případech např. Nejvyšší soud SR (Cpj 19/89).

Důsledný a přísně individuální přístup soudu k rozvádějícím se manželům může někdy přinést kladné výsledky, projevující se např. ve zpětvzetí návrhu nebo v přerušení řízení za souhlasu účastníků, i když je třeba připustit, že na postup manželů v těchto věcech mnohdy vnější působení nemá rozhodující vliv. Tato skutečnost však nesmí ovlivnit činnost soudu, který musí vyvinout v každém vhodném případě úsilí, jež by mohlo ovlivnit vzájemné postoje manželů a přispět k urovnání jejich vztahů.

Jedním z prostředků, kterými lze působit ke smírnému urovnání narušení manželských vztahů, je ve smyslu ustanovení § 114 odst. 2, písm. a) o. s. ř. využití součinnosti společenské organizace, která může poskytnout např. pomoc při odstraňování příčin rozporů mezi manžely (srov. IV/1966, str. 401, Sbírky rozhodnutí a sdělení soudů ČSSR).

Této součinnosti, jejíž význam byl již vícekrát zdůrazněn nejvyššími soudy ČR i SR, se však nadále nevyužívá v takovém rozsahu, jak by bylo žádoucí. Z prohlédnutých 844 spisů využily např. soudy této součinnosti v 0,2 %. Je proto nezbytné, aby u každého okresního (obvodního) soudu byly příčiny tohoto stavu podle konkrétních podmínek rozebrány i možnosti aplikace tohoto ustanovení zvažována. To však neznamená, že by o tuto součinnost měl žádat soud společenskou organizaci v každém případě podaného návrhu na rozvod. Bylo již dříve zdůrazněno, že k této součinnosti má soud přistoupit v takovém případě, v němž je to vhodné a kde skutečně se zřetelem na příčiny narušení manželských vztahů lze předpokládat pozitivní přínos této součinnosti a působení společenské organizace z hlediska možnosti zachování manželství. Citlivý přístup soudu, vyplývající ze zkušeností soudce, je při volbě případu k takové součinnosti nezbytnou podmínkou.

Příznivější tendence v postupu soudů při pokusech o smírné řešení neshod mezi manžely lze v posledních letech sledovat při využívání součinnosti s manželskými a předmanželskými poradnami. Např. v prohlédnutých 844 spisech soudy využily součinnosti s těmito poradnami v 11,6 % (ČR - 8,5 %, v SR - 17,9 %). Souvisí to nepochybně i s rozšířením uvedených poraden prakticky do každého okresu i s odbornou kvalifikací jejich pracovníků, ale i s rozvíjením širší spolupráce soudů a těchto poraden prostřednictvím pravidelných porad organizovaných krajskými soudy a krajskými národními výbory, jako tomu je např. v Severomoravském kraji. Soudy jsou si jinak správně vědomy toho, že jestliže manželé přes doporučení soudu nevyužijí návštěvu poradny, nemůže to být překážkou v projednávání věci.

V řadě věci však z obsahu spisu nebylo patrné vůbec žádné působení soudu k odstranění příčin rozvratu a ke smíření manželů, jak to soudu ukládá ustanovení § 100 odst. 2 o. s. ř. V ČSFR činil tento podíl v prohlédnutých spisech 31,4 % (v ČR 26,1%, v SR 42,1 %).

Základním předpokladem zrušení manželství rozvodem podle ustanovení § 24, první věta, zák. o rod. je existence vážného rozvratu vztahů mezi manžely, pro který manželství nemůže plnit svůj

společenský účel. Závěr o vážnosti rozvratu vztahů mezi manžely je odůvodněn tehdy, jestliže se rozvrat vztahů mezi manžely jeví jako neodčinitelný, nenapravitelný stav vztahem k výsledku zhodnocení intenzity (hloubky) a trvalosti rozvratu (srov. IV/1966 Sbírky rozhodnutí a sdělení soudů ČSSR, str. 373). Spolehlivý závěr o tomto rozvratu může ovšem soud učinit jen na základě úplně zjištěného skutečného stavu věci (§ 120 odst. 1, § 153 odst. 1 o. s. ř.).

Soudy sice skutečný stav v rozvodových věcech zjišťují většinou dostatečně, avšak závěr o rozvratu manželství ještě v řadě případů není podložen potřebným dokazováním. Podle údajů z 844 prohlédnutých spisů bylo manželství rozvedeno, aniž podle obsahu spisu, který někdy nezachycuje zcela spolehlivě (v důsledku nedostatečné protokolace) skutečný průběh řízení o rozvod, měl soud k dispozici úplné skutkové podklady pro svůj závěr v 40,6 % spisů (v ČR - 33,3 %, v SR - 55,4 %). Toto zjištění je zvláště závažné z toho důvodu, že šlo o manželství s nezletilými dětmi. I když je možné připustit, že i po úplném zjištění skutečného stavu by závěr soudu nebyl ani v těchto věcech jiný, zákon o rodině 1) a v něm stanovená ochrana rodiny, jako základního článku společnosti, nedovolují soudu ani v jediném případě porušit jednu ze základních zásad občanského soudního řízení, kterou je zásada materiální pravdy. Uvedené zjištění je zvláště závažné z toho důvodu, že pravomocný rozsudek, jímž byl vysloven rozvod manželství, nelze napadnout stížností pro porušení zákona a na jejím podkladě uvedený nedostatek odstranit. V tomto směru proto musí soudy přistoupit ještě odpovědněji k řízení o rozvod manželství s nezletilými dětmi.

S tím souvisí i spolehlivé zjištění možností dalšího plnění společenského účelu manželství, kterým je řádná výchova nezletilých dětí, a to z hlediska zájmů nezletilých dětí ve smyslu ustanovení § 24, druhé věty, zák. o rod. Přesto, že podrobný návod k posuzování zájmů nezletilých dětí z tohoto hlediska je obsažen již pod IV/1966 Sbírky rozhodnutí a sdělení soudů ČSSR, str. 382 - 387, soudy poměrně dost často nepřistupují ke zkoumání tohoto zájmu důsledně a nehodnotí jej náležitě v písemném vyhotovení rozhodnutí. Svědčí o tom skutečnost, že z prohlédnutých 844 spisů byl rozvod manželství vysloven ve společensky odůvodněném případě i s přihlédnutím k zájmu nezletilých dětí jen v 57 % věcí (ze spisů SR 46,1 %, ze spisů ČR v 62,4 %). I když by se připustilo, že soudy přihlížejí k zájmům nezletilých, ale mnohdy to nevyjadřují náležitě v odůvodnění rozsudku, je procento takového pochybení neúměrné.

Nedostatky ve zjišťování skutečného stavu jsou obecně nejčastějším pochybením v občanském soudním řízení a souvisí s celkovým množstvím u soudů projednávaných věcí, a tedy s časovými možnostmi soudců. Projevují se i v tom, že v poměrně značném počtu nejsou v řízení o rozvod manželství kromě výslechu účastníků prováděny žádné další důkazy k objasnění vztahů mezi manžely, zejména vážnosti jejich rozvratu. Pokud k tomu dochází ve věcech, v nichž se z manželství nenarodily žádné děti, anebo v nichž jsou děti již zletilé, lze souhlasit s tím, že provádění dalších důkazů, pokud oba manželé mají na otázku rozvratu a dalšího trvání manželství shodný názor, není vždy potřebné. Ve věcech rozvodu manželství s nezletilými dětmi by však takovýto postup, zejména s ohledem na zájmy nezletilých dětí, měl být výjimečný. Že tomu tak vždy není, svědčí i to, že podle 844 prohlédnutých spisů byl v těchto věcech o rozvod manželství s nezletilými dětmi proveden jen výslech účastníků (§ 131 o. s. ř.) v 28,7 %, přičemž ve spisech soudů SR to činilo 46,1 % a ve spisech soudů ČR 20 %. Vyskytly se, i když ojediněle, i případy, kdy nebyl vyslechnut ani jeden účastník řízení. Ve spisech z ČR tomu tak bylo v 1,1 % a ve spisech z SR v 7,5 %.

Byly zjištěny i takové případy, v nichž podle obsahu spisu byl soudem vysloven rozvod manželství, ačkoli podle obsahu spisu nebyly splněny zákonné předpoklady pro rozvod. Takovéto případy tvořily celkem 5,6 % z celkového počtu prohlédnutých spisů (ČR - 4,4 %, SR - 7,9 %). I když lze připustit, že mohlo jít ze strany soudů prvního stupně v některých případech o důsledek neúplné protokolace soudního jednání a že ve spisech není možné vždy zachytit atmosféru vzájemných vztahů manželů, projevující se v jejich osobním vystupování před soudem, přece jen, zejména vzhledem k ustanovení § 1, § 2 a § 120 odst. 1 i § 153 odst. 1 o. s. ř. a vzhledem k závažnosti a dopadu výroku soudu v těchto

případech i s ohledem na ustanovení § 236 odst. 3 písm. a) o. s. ř., by ani v jednom případě vyslovení rozvodu manželství neměly vznikat jakékoli pochybnosti o tom, zda byly splněny zákonné předpoklady pro takovéto rozhodnutí. U některých soudů také nebyl zjištěn ani jeden takovýto případ, zatímco u jiných soudů se vyskytlo i více těchto případů.

S tím souvisí i celková úroveň odůvodnění písemného vyhotovení rozsudku. Nedostatky, vytykané v tomto směru již dříve (avšak bez možnosti alespoň přibližného vyjádření poměru těchto nedostatků), byly potvrzeny nyní provedeným průzkumem, z něhož však navíc současně vyplynulo, že z prohlédnutých spisů odpovídala odůvodnění rozsudků plně ustanovení § 157 odst. 2 o. s. ř. pouze u 56,2 % rozsudků (v ČR 65,2 %, v SR 37,9 %). Hodnocení zájmu nezletilých dětí nebylo v odůvodnění rozsudků vůbec vyjádřeno ve 20,6 % (v ČR - 15,2 %, s SR - 31,4 %) a zjištění příčin, které vedly k vážnému rozvrácení vztahů mezi manžely, nebylo v odůvodnění rozsudku uvedeno ve 4 % (v ČR - 3,2 %, v SR - 5,7 %), ačkoli to ustanovení § 25 zák. o rod. výslovně ukládá.

III. K rozhodování soudů o výchově nezletilých dětí pro dobu po rozvodu rodičů se zvláštním zřetelem na určování rozsahu výživného

Zhodnocení aplikační praxe soudů se soustředilo na zjištění poznatků ze spojeného řízení o úpravě poměru manželů k nezletilým dětem pro dobu po rozvodu (§ 113 odst. 1 o. s. ř.) se zvláštním zřetelem na otázku jednotnosti rozhodování soudů o rozsahu výživovací povinnosti rodičů, tedy i na to, zda mezi jednotlivými rozhodnutími soudů se vyskytují při určování rozsahu výživného za relativně shodných skutkových okolností neodůvodněně rozdíly.

Bylo přitom využito poznatků z prohlédnutých 844 spisů o rozvodu manželství s nezletilými dětmi, a to na podkladě jednotných hledisek sestavených tak, aby umožňovaly zpracování s využitím počítače.

Podle obsahu prohlédnutého počtu spisů bylo rozhodnuto o úpravě poměru rodičů pro dobu po rozvodu k celkem 1194 dětem (v ČR - 814, v SR - 380). Nejvíce se tato úprava týkala dětí ve věku od 8 - 10 let (321), dále pak ve věku od 11 - 14 let (257), ve věku od 4 - 7 let (241), dále od 1- 3 let věku (234) a nejméně v kategorii od 15 - 17 let věku dětí (135). Tyto údaje v podstatě korespondují s početností rozvodu manželství podle délky jeho trvání a svědčí o tom, že rozvody manželství postihují nejvíce děti v období od 4 do 14 let jejich věku, zejména pak od 8 do 14 let, tj. v období zvýšené vnímavosti dětí, kdy se rozvíjí jejich fyzický i duševní vývoj.

V souvislosti se sledovaným hodnocením praxe soudů při určování rozsahu výživného se současně potvrdily i dosavadní poznatky o rozhodování soudů o úpravě výchovy dítěte pro dobu po rozvodu, a to v tom směru, že převážně jsou nezletilé děti svěřovány pro dobu po rozvodu do výchovy matce. Z celkového počtu dětí, o jejichž úpravě výchovy a výživy pro dobu po rozvodu bylo rozhodováno, bylo do výchovy matce svěřeno 1134 dětí, tj. 95 %, do výchovy otci 55 dětí, tj. 4,6 % a do výchovy jiné osobě 5 dětí, tj. 0,4 %. Soudy při rozhodování o výchově dětí vycházejí jednak z návrhů a stanovisek rodičů, které se v převážné většině shodují na výchovném prostředí u matky, a dále opatrovníka nezletilých dětí, z jehož zpráv o předpokladech pro výchovu dětí i vhodnosti výchovného prostředí čerpají soudy podklady pro své rozhodnutí. Podrobnější důkazy k objasnění skutečností, které charakterizují osoby rodičů a prostředí, v němž nezletilé děti žijí, postoje k práci, ke společnosti a jejich vztahu k dětem, pak provádějí zpravidla pouze tehdy, když vznikají určité pochybnosti o vhodnosti výchovného prostředí, v němž by měly nezletilé děti podle předneseného návrhu dále žít, nebo když se rodiče neshodují v otázce dalšího výchovného prostředí dětí.

Při rozhodování o této závažné otázce musí však mít soudy vždy na zřeteli, že k výchově nezletilého dítěte je povolán především ten z rodičů, který je se zřetelem ke všem hlediskům více způsobilý pro výchovu nezletilého dítěte v intencích ustanovení § 31 zák. o rod. K zásadám rozhodování soudů o výchově nezletilého dítěte a k jejich postupu v těchto věcech lze poukázat např. na rozbor

uveřejněný ve sborníku I Nejvyššího soudu ČSFR, SEVT Praha, 1974, str. 200 a násl.

Stále ještě nejsou na požadované úrovni odůvodnění rozsudků v té části, která se týká úpravy poměrů rodičů k nezletilým dětem pro dobu po rozvodu; této části rozsudku věnují soudy někdy nedostatečnou pozornost a odůvodňují ji velmi stručně a paušálně, což souvisí i s úrovní zjišťování skutečného stavu věci.

U řady soudů prvního stupně také stále ještě přetrvává praxe, podle níž opatrovníka ve spojeném řízení podle ustanovení § 113 odst. 1 o. s. ř. nezletilým dětem ustanovuje bez dalšího procesní soud. Tento postup není v souladu s právním závěrem uvedeným ve směrnici pléna bývalého Nejvyššího soudu k výkladu a používání zákonů týkajících se rodinných vztahů a výchovy mládeže, Pls 2/62 (uveřejněné pod III/1962, str. 60, Sbírký rozhodnutí a sdělení soudů ČSSR) a dále v rozboru a zhodnocení soudního rozhodování o rozvodu manželství, schváleného plénem bývalého Nejvyššího soudu dne 30. 5. 1966, [Pls 4/66](#) (uveřejněného pod IV/1966 Sbírký rozhodnutí a sdělení soudů ČSSR, str. 395 - 396), který odpovídá platné právní úpravě a nejvyšší soudy ČSFR, ČR a SR z tohoto právního závěru shodně vycházejí. Při respektování tohoto právního závěru lze však docílit zjednodušení soudní praxe při ustanovování opatrovníka nezletilému dítěti v případech, v nichž soud provádějící rozvodové řízení je též soudem péče o nezletilé, tím opatřením, že v rozvrhu práce, sestaveném podle ustanovení § 2 odst. 1, 2 jednacního řádu pro okresní a krajské soudy z roku 1973, se uvede, že opatrovníka podle § 37 odst. 3 zák. o rod. ustanoví (pokud nejde o případ uvedený v ustanovení § 29 odst. 1 o. s. ř.) předseda senátu, který provádí rozvodové řízení, a to podle ustanovení § 176 odst. 2 o. s. ř. (tj. ve věci péče o nezletilé dítě), aniž by byla nutná písemná žádost o ustanovení opatrovníka na příslušné soudní oddělení. Tento výkladový závěr zaujalo z podnětu Nejvyššího soudu ČR občanskoprávní kolegium Nejvyššího soudu ČSFR pod sp. zn. [Cpjf 31/89](#) (viz č. 20/1990 Sbírký soudních rozhodnutí a stanovisek). Bylo by proto třeba, aby okresní soudy při sestavování rozvrhu práce k tomuto závěru přihlížely.

Základním vodítkem pro určování rozsahu vyživovací povinnosti k nezletilému dítěti jsou pro soudy ustanovení § 85 odst. 2, 3 a § 96 odst. 1 zák. o rod. Zajištění výživy se týká nejen výživy ve vlastním slova smyslu, ale všech nezbytných potřeb pro život kulturního člověka. Proto je potřebné, aby rodiče poskytovali podle svých schopností a možností tolik prostředků na výživu dětí, aby z nich byly uspokojovány v podstatě všechny každodenní, ale i dlouhodobé osobní potřeby na prohlubování vzdělání, rozvoj zájmů a zálib, na přípravu na budoucí povolání, kulturní, sportovní a jiné potřeby. K takovému určení rozsahu vyživovací povinnosti si musí soudy opatřit podklad v náležitém zjištění skutečností týkajících se kritérií, která jsou podle zákona rozhodující. Jen takové přesné zjištění je jedním z předpokladů pro správné určení rozsahu vyživovací povinnosti, které dále souvisí i s dostatečnou mírou znalostí a zkušeností soudců o přibližných potřebách nezletilých dětí v určitých věkových kategoriích.

Při hodnocení rozhodování soudů o výživném bylo třeba se zaměřit na to, zda výživné, které soudy pro nezletilé děti v jednotlivých případech stanoví, je za určitých, přibližně shodných skutkových okolností jednotné, nebo zda existují rozdíly.

Podle statistických údajů ministerstev spravedlnosti ČR a SR, vycházejících z rozhodování soudů o výživném, činila průměrná výše výživného pro nezletilé dítě v roce 1988 v ČR 423,- Kčs a v SR 433,- Kčs měsíčně.

Z rozsudků založených ve spisech prohlédnutých při tomto průzkumu, jimiž bylo určeno výživné pro dobu po rozvodu pro celkem 1194 dětí, činila průměrná výše výživného pro jedno dítě bez ohledu na jeho věk v ČSFR 449,- Kčs, přičemž tento průměr činil 442,- Kčs a v SR 463,- Kčs měsíčně.

Všechny tyto údaje spíše podporují závěr, že rozhodování soudů o výživném pro nezletilé děti je

vcelku jednotné a že při něm nedochází k výraznějším rozdílům. Podstatnější rozdíly se neobjevují ani při podrobnějším rozčlenění určeného výživného pro děti v určitých věkových kategoriích. Tak v kategorii věku dětí do 3 let průměrná výše výživného činila v ČSFR 393,- Kčs (ČR - 371,- Kčs, v SR - 442,- Kčs), od 4 do 7 let věku dítěte v ČSFR - 415,- Kčs (ČR - 404,- Kčs, SR - 439,- Kčs), od 8 do 10 let věku dítěte v ČSFR 450,- Kčs (ČR - 452,- Kčs, SR - 442,- Kčs), od 11 do 14 let věku dítěte v ČSFR - 480,- Kčs, (ČR - 543,- Kčs, SR - 539,- Kčs). Takto zjištěná průměrná výše výživného ukazuje i růst odůvodněných potřeb nezletilých dětí v závislosti na jejich věku i na to, že soudy k tomuto růstu přihlížejí a vyjadřují jej ve svých rozhodnutích.

Soudy mají přihlídnout při určování výživného (vedle kritérií stanovených již citovanými ustanoveními zákona o rodině) i k tomu, do jaké míry se potřeby dítěte uhrazují z přídaveků na děti, které se na ně poskytují, přičemž do určeného výživného se přídavky na děti nezapočítávají; srov. k tomu § 30 zákona č. 88/1968 Sb. o prodloužení mateřské dovolené. o dávkách v mateřství a o přídavicích na děti z nemocenského pojištění (znění tohoto zákona se změnami a doplňky vyhlášeno pod č. 189/1988 Sb. a další změny provedeny zákonem č. 180/1990 Sb.).

Provedený průzkum však ukázal, že soudy poměrně velmi často chybují v tom, že nezjišťují, v jaké výši rodiče přídavky na děti pobírají, a v odůvodnění rozhodnutí se vůbec touto otázkou nezabývají. Takovýto nedostatek, který může ovlivňovat rozhodnutí soudu o výživném a může vyvolávat problémy i při pozdějším rozhodování o změně výživného, byl zjištěn v 57 % shora uvedeného počtu prohlédnutých spisů soudů ČSFR (ČR - 55 %, SR - 61,3 %). Zvláště nesprávná praxe se v tomto směru vyskytla u okresního soudu Plzeň - jih, kde toto pochybení bylo zjištěno v 93,9 % zkoumaných věcí, a u okresního soudu v Banské Bystrici, kde šlo o 93 % případů.

Jen ojediněle mají nezletilé děti zvýšené odůvodněné potřeby (např. z důvodů nepříznivého zdravotního stavu atd.). V prohlédnutých spisech se to týkalo jen 1,1 % případů z ČSFR (ČR - 0,6 %, SR - 2,1 %), v nichž k této skutečnosti soud přihlédl při určení rozsahu výživného.

Jedním ze základních požadavků, vyplývajících ze zákona č. 36/1964 Sb. o organizaci soudů a o volbách soudců (ve znění se změnami a doplňky vyhlášeném pod č. 19/1970 Sb. a ve znění zákonů č. 29/1978 Sb. a č. 196/1988 Sb.), je požadavek jednotnosti rozhodování všech soudů. Zajištění tohoto požadavku je nezbytné i při rozhodování o výživném pro nezletilé děti. Přitom pokud jde o určování rozsahu výživného, je zabezpečení jednotného rozhodování velmi obtížné z toho důvodu, že zákon stanovil pro toto určování obecná kritéria, přičemž vlastní rozhodnutí na podkladě volné úvahy je závislé, jak již bylo uvedeno, na dostatečném zjištění potřebných podkladů a míře znalostí soudců o odůvodněných potřebách nezletilých dětí podle jejich věku, znalostí judikatury, atd. Jsou tu kladeny značné nároky na odpovědnost soudce při jeho rozhodování a na jeho důslednost a soustředěnost při opatrování si všech podkladů ke zjišťování skutečného stavu věci.

Z dosavadních zkušeností soudů při rozhodování v těchto věcech vyplývá také poznatek, že i když zákonná hlediska pro určování rozsahu vyživovací povinnosti pro všechny nezletilé děti jsou stejná a jednotná, jednotlivé případy určování rozsahu vyživovací povinnosti se od sebe liší v podkladech, které jsou pro toto určení rozhodující. I když se na jedné straně mohou vyskytovat u jednoho nebo i více soudů případy, v nichž by např. odůvodněné potřeby nezletilých dětí byly v podstatě shodné (zejména vzhledem ke stejnému věku dětí), jsou na druhé straně většinou různé schopnosti a možnosti osoby výživou povinné, což se pak zpravidla promítne v různé výši výživného. Z toho důvodu je konkrétní zjištění případné nejednotnosti v rozhodování o výživném obtížné a lze na ně usuzovat jen z obecného pohledu na základě určitého pomocného kritéria, jakým je již uvedená výše průměrného výživného pro jedno nezletilé dítě.

Např. i z uvedeného počtu prohlédnutých spisů vyplývá, že většina věcí, v nichž bylo určeno výživné pro nezletilé dítě, se od sebe liší skutkovými podklady, které jsou podle zákona rozhodné pro určení

rozsahu vyživovací povinnosti. Byl zjištěn jen poměrně menší počet případů (99), kdy tyto základní skutkové podklady byly přibližně shodné. Současně bylo zjištěno, že z těchto věcí bylo v 73 určeno výživné ve shodném rozpětí, tj. v 73,7 %, zatím co rozdíly v určeném rozsahu výživného byly zjištěny v 26 věcech, tj. v 26,3 %; z toho však v 16 případech šlo o rozdíly malé a v 8 případech, tj. v 8,08 %, šlo o rozdíly poněkud výraznější.

I když je tedy možné konstatovat, že v převážné většině je určování výživného pro nezletilé děti soudy jednotné co do rozsahu výživného, přece jen určité zjištěné rozdíly v některých konkrétních případech opravňují k závěru, že je nezbytné tomuto rozhodování (zejména ze strany soudů prvního stupně, ale také ze strany orgánů soudního dozoru) věnovat soustavnou pozornost a působit k trvalému sjednocování při určování rozsahu výživného. Je třeba, aby soudy náležitě využívaly platnou právní úpravu určování výživného pro nezletilé děti, která v zásadě odpovídá základnímu zájmu společnosti na regulaci těchto vztahů. Ke zkvalitnění rozhodování je třeba překonávat především subjektivní nedostatky a věnovat potřebnou pozornost v každé projednávané věci zjišťování skutečného stavu věci a jeho hodnocení ve smyslu kritérií stanovených zákonem i řádnému odůvodňování soudních rozhodnutí. Vzhledem k tomu, že k určování výživného dochází volnou úvahou, i když na podkladě zákonných kritérií, je třeba souhlasit s názorem, že nelze očekávat vždy úplnou jednotu soudního rozhodování v těchto věcech, tzn. stejnou výši výživného pro děti stejného věku a s přibližně shodnými výdělky povinného rodiče, a to zejména z toho důvodu, že prakticky každé rozhodnutí vychází z jiné situace; odůvodněné potřeby každého dítěte jsou podmíněny specifickými okolnostmi, které jsou charakteristické pro určité dítě, a také poměry rodičů jsou různé.

V této souvislosti se uvádějí některá východiska se záměrem přispět ke zkvalitnění rozhodovací činnosti soudů při určování výživného, a to zvláště z hlediska určitých objektivizujících činitelů, tj. uvedením způsobu číselného propočtu, jako je tomu v některých jiných zemích. Jde např. o určování výživného určitým podílem z výdělku povinného rodiče anebo podle tabulky (tj. soustavy směrných čísel), které by dávaly určitou možnost, aby soud podle okolností jednotlivého případu volnou úvahou stanovil výši výživného. Oba způsoby, zejména pak první z nich, mají však své nedostatky a zřejmě nevystihují dostatečně konkrétní odůvodněné potřeby každého dítěte, individuální potřeby odpovídající jeho nadání a talentu, přípravě na jeho budoucí povolání a zájmům dítěte a rovněž i schopnosti a možnosti rodičů s přihlédnutím i k množství dalších skutečností rozhodných pro určování výživného, které lze obtížně předvídat, popřípadě pojmout do předem sestavených tabulek.

Mohlo by proto přicházet v úvahu jen vyjádření běžných odůvodněných potřeb nezletilých dětí v určitých věkových kategoriích pro období jednoho měsíce pevným peněžním ekvivalentem. Takovéto finanční vyjádření odůvodněných potřeb by ovšem mohlo sloužit jen jako orientační pomůcka pro výživné, přičemž by však samozřejmě v každé věci bylo třeba přihlížet ke zvláštnostem konkrétního případu ve smyslu kritérií stanovených zákonem. Výhodou takového finančního vyjádření by také bylo, že by jej bylo možné v pravidelných časových obdobích upravovat tak, aby bylo v souladu s cenovými relacemi.

Závěry

Rozvodovost v ČSFR v dlouhodobém pohledu má vzrůstající tendenci; postupně zejména roste počet podávaných návrhů na rozvod. I když úsilí soudů prvního stupně při projednávání těchto návrhů, směřující k urovnání rozvrácených manželských vztahů, se částečně zvýšilo, což se projevuje v počtu nerozvedených manželství, přesto možnosti soudů v tomto ohledu nejsou plně využity a stále ještě úroveň soudního řízení a rozhodování v relativně značném počtu věcí není uspokojivá. V řízení a rozhodování dochází k řadě nedostatků a nejednotnostem, na jejichž odstranění bude třeba se v další činnosti zaměřit:

1. nevyužívají se v dostatečné míře možnosti k urovnání narušených manželských vztahů před

zahájením řízení ve smyslu ustanovení § 59 - § 64 o. s. ř. i v průběhu řízení podle ustanovení § 100 odst. 2 o. s. ř.;

2. k projednávání návrhů na rozvod se nepřistupuje vždy na základě důkladné znalosti individuální situace ve vztazích mezi rozvádějícími se manžely;

3. nevyužívá se dostatečně součinnosti společenských organizací ke smírnému urovnání narušených manželských vztahů v případech, v nichž je to vhodné;

4. stále ještě v řadě případů se náležitě na podkladě úplného dokazování nezjišťuje skutečný stav věci;

5. ne vždy se důsledně zkoumají zájmy nezletilých dětí při rozhodování o rozvodu manželství a poměrně často se jimi soudy náležitě nezabývají v odůvodnění rozsudků;

6. v rozporu s ustanovením § 157 odst. 2 o. s. ř. se náležitě neodůvodňují rozsudky, jimiž byl vysloven rozvod manželství; ještě poměrně často tato odůvodnění neobsahují zjištění o příčinách, které vedly k vážnému rozvrácení manželství;

7. ve spojeném řízení o úpravě poměrů manželů k nezletilým dětem pro dobu po rozvodu se ne vždy provádějí všechny důkazy potřebné k náležitému posouzení výchovného prostředí, v němž by měly nezletilé děti po rozvodu žít, i ke správnému rozhodnutí o výši výživného pro nezletilé děti.

Poznámky pod čarou:

1) zákon č. 94/1963 Sb. (úplné znění zákona se změnami a doplňky bylo vyhlášeno pod č. 66/1983 Sb.)